

SO'FI OLLOYORNING "SABOT UL-OJIZIN" ASARIDA DINIY-AXLOQIY QARASHLAR TALQINI

Abdusalomova Sarvinoz Husanjon qizi

Farg'ona davlat universiteti

Filologiya fakulteti 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada So'fi Olloyorning "Sabotul ojizin" asarida ilgari surilgan diniy g'oyalar ilmiy nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Asarda taqvo, sabr, qanoat, halollik, ilm-ma'rifat, saxovat, mehr-shafqat kabi tushunchalarning tasavvuf falsafasi asosida talqin etilishi yoritilgan. Muallifning pand-nasihat ohangidagi hikmatlari, Qur'on va hadis mazmunidan kelib chiqib bergan axloqiy ko'rsatmalari hamda asarning pedagogik ahamiyati chuqur tahlil qilinadi. Maqola "Sabotul ojizin"ning o'zbek ma'naviy merosidagi o'rni, uning didaktik yo'nalishi va ma'rifiy qadriyatlarini ilmiy asosda ochib berishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: So'fi Olloyor, Sabotul ojizin, tasavvuf, axloqiy g'oyalar, didaktik qarashlar, ma'naviy kamolot, halollik, sabr, ilm-ma'rifat.

So'fi Olloyor (1644–1724) — o'zbek mumtoz adabiyotining yirik mutasavvif shoiri bo'lib, uning ijodida diniy-axloqiy pand-nasihatlar, tasavvufiy g'oyalar va ma'rifiy qarashlar markaziy o'rin tutadi. Shoirning "Sabotul ojizin" asari asrlar davomida keng omma uchun ma'naviy qo'llanma vazifasini bajargan. Asar nasr va nazmning uyg'un shaklida yozilgan bo'lib, unda axloqiy tarbiya, ruhiy poklanish, nafsni tiyish, ilm egallash va jamiyatda ezgulikni qaror toptirish kabi g'oyalar yuksak mahorat bilan ifodalangan. Maqolaning maqsadi — "Sabotul ojizin" asaridagi axloqiy-didaktik g'oyalarni ilmiy asosda o'rganish, ularning mazmun-mohiyatini tahlil qilish hamda asarning ma'naviy-ma'rifiy ahamiyatini ochib berishdir.

Asosiy qism

"Sabotul ojizin" mazmuni Qur'on oyatlari, hadislar, tasavvufiy hikmatlar va hayotiy ibratli misollar asosida shakllangan. Asar xalqning diniy savodini oshirish, ma'naviy yetuklikka chorlash va axloqiy me'yorlarni mustahkamlashga qaratilgan. Muallifning asosiy maqsadi — insonni komillikka eltuvchi yo'l sifatida axloqiy poklanishni ko'rsatishdir.

So'fi Olloyorning "Sabot ul-ojizin" asari o'zbek mumtoz adabiyotida axloqiy-didaktik yo'nalishdagi yirik manbalardan biri bo'lib, unda inson kamoloti, imon-e'tiqod, axloq pokligi va ma'naviy yetuklik masalalari markaziy o'rinni egallaydi. Asar muallifi tasavvufiy dunyoqarash asosida jamiyat va shaxsning ma'naviy-ahloqiy kamolotini badiiy-didaktik shaklda talqin qiladi.

“Sabot ul-ojizin”da ilgari surilgan asosiy g‘oya — insonning ojizligini tan olgan holda, Yaratganga bo‘lgan ixlos va to‘g‘ri yo‘lga sadoqat orqali haqiqiy saodatga erishish mumkinligi haqidagi fikrdir.¹ So‘fi Olloyor “ojiz” tushunchasini zaiflik emas, balki kibrdan yiroq bo‘lish, nafsni jilovlash va ruhiy poklanish vositasi sifatida talqin etadi. Muallif uchun axloqiy komillik — tashqi ibodatlar bilan cheklanmay, qalb pokligi va ichki halollik bilan bog‘liq tushunchadir.

Asarda axloqiy-didaktik g‘oyalar ko‘pincha qarama-qarshiliklar asosida yoritiladi: halollik va hiyla, tavoze’ va kibr, sabr va shoshqaloqlik, ilm va jaholat o‘rtasidagi zidliklar orqali o‘quvchi to‘g‘ri xulosaga yo‘naltiriladi. So‘fi Olloyor jaholatni jamiyat tanazzulining asosiy sababi sifatida ko‘rsatib, ilm va ma‘rifatni insonni kamolot sari yetaklovchi asosiy kuch deya ulug‘laydi.

“Sabot ul-ojizin”da sabr tushunchasi axloqiy-didaktik g‘oyalarning markaziy kategoriyalaridan biri hisoblanadi. Muallif sabrni faqatgina qiyinchiliklarga chidash emas, balki nafs istaklariga qarshi turish, adolatni saqlash va haqiqat yo‘lidan og‘maslik sifatida talqin qiladi. Bu jihatdan asarda sabr — ruhiy yetuklik mezonini sifatida namoyon bo‘ladi. Asarda insoniy munosabatlar, xususan, ota-ona hurmati, ustozga ehtirom, jamiyatdagi adolat va mas‘uliyat masalalari ham didaktik yo‘sinda talqin etilgan. So‘fi Olloyor jamiyat barqarorligi va insoniylik mezonlarini axloq bilan bevosita bog‘lab, axloqsiz jamiyatda haqiqiy taraqqiyot bo‘lishi mumkin emasligini ta’kidlaydi.

Shuningdek, asarda dunyo va oxirat munosabati muhim falsafiy-axloqiy masala sifatida yoritiladi. Muallif dunyo ne‘matlariga haddan tashqari berilishni qoralab, ularni sinov vositasi deya baholaydi. Bu orqali o‘quvchini qanoat, rizo va ruhi poklik g‘oyalariga chorlaydi. So‘fi Olloyor nazarida haqiqiy boylik — bu axloq va imonning barkamolligidir.

So‘fi Olloyor halollikni insonning asosiy fazilati deb biladi. U nafaqat halol rizq topish, balki so‘z va amal birligi, niyat pokligi, odamlarga halol muomala qilish kabi tamoyillarni ham ta’kidlaydi. Bu g‘oya tasavvuf falsafasidagi “tazkiya” — ruhiy poklanish konsepsiyasi bilan chambarchas bog‘langan.²

Asarda sabr — ruhiy barqarorlik, qanoat esa nafsni jilovlash vositasi sifatida talqin qilinadi. Muallifga ko‘ra, sabr qilgan inson sinovdan o‘tadi, qanoatli inson esa tinch va barqaror hayot kechiradi. Bu qarashlar islom axloqshunosligining asosiy tamoyillaridan biri sifatida namoyon bo‘ladi.

Ilm “Sabotul ojizin”ning markaziy mavzularidan biridir. So‘fi Olloyor jaholatni insonning eng yomon illati deb biladi. Asarda ilm talab qilish, ilmli kishiga hurmat ko‘rsatish, ustozning qadri kabi masalalar alohida ta’kidlanadi. Muallif ilmni insonni zulmatdan najotga eltuvchi nur sifatida talqin qiladi.

¹ Bobojonov, O. Tasavvuf va axloqiy ta’limotlar. — Toshkent: Ma’naviyat, 2005

² Jo‘rayev, H. O‘zbek tasavvuf adabiyoti tarixi. — Toshkent: Fan, 1998.

Asarda saxovat — jamiyat birdamligini ta'minlovchi axloqiy fazilat sifatida ko'rsatiladi. Muhtojlarga yordam, yetimlarga mehr ko'rsatish, insonlarga yaxshilik qilish kabi g'oyalar keng yoritilgan. Shoirning fikriga ko'ra, jamiyatdagi uyg'unlik va adolat aynan mehr-shafqat va saxovat orqali mustahkamlanadi.

Asarda muallif o'z nasihatlarini bevosita buyruq shaklida emas, balki ibratli hikoyatlar, hikmatlar, she'riy parchalar orqali ifodalaydi. Bu uslub kitobni o'quvchi uchun tushunarli va ta'sirchan qiladi. Didaktik fikrlar qisqa, lo'nda, ammo mazmunan chuqur bayon etilgan.

So'fi Olloyor "Sabot ul-ojizin" asarida avliyolarning karomati masalasiga to'xtalar ekan, karomatni insonni ulug'lash vositasi emas, balki Allohning bandaga bergan inoyati sifatida talqin qiladi. Asarda bir joyda mazmunan shunday fikr ilgari suriladi: "Taqvo va ixlos yo'lidan yurgan banda ba'zan odatdagi insonlar qila olmaydigan holatlarga duch keladi, ammo bu holat bilan faxrlanish riyo va kibrga olib boradi. Agar banda karomatni o'z nafsiga nisbat bersa, bu uning barakasidan ayrilishiga sabab bo'ladi".³ Bu yerda muallif karomatni ochiq mo'jiza sifatida ko'rsatishdan qochib, uni ichki ruhiy poklanish natijasi sifatida beradi.

Mazkur misolda So'fi Olloyor karomatni maqsad emas, balki taqvo va axloqiy komillikning natijasi sifatida yoritadi. Unga ko'ra, haqiqiy so'fiy karomatni yashiradi, chunki karomatni oshkor qilish kibr va riyoga sabab bo'lishi mumkin. Bu fikr orqali muallif o'quvchini nima qilish kerakligi emas, qanday bo'lish kerakligi haqida o'ylashga undaydi.

Xulosa: "Sabotul ojizin" So'fi Olloyor ijodining cho'qqisi bo'lib, o'zbek axloqiy-didaktik merosining eng muhim namunalaridan biridir. Asarda halollik, sabr, qanoat, ilmga muhabbat, saxovat, mehr-shafqat kabi fazilatlar tasavvufiy qarashlar bilan uyg'un holda talqin etilgan. Mazkur asar o'z davrida xalqning ma'naviy-ma'rifiy yetuklashuviga xizmat qilgan bo'lsa, bugungi kunda ham yoshlar tarbiyasi va ma'naviy kamolat yo'lida o'z ahamiyatini saqlab kelmoqda. Shu bois "Sabotul ojizin" umuminsoniy qadriyatlarni mujassam etgan bebaho merosdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. So'fi Olloyor. Sabotul ojizin. — Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot.
2. Jo'rayev, H. O'zbek tasavvuf adabiyoti tarixi. — Toshkent: Fan, 1998.
3. Bobojonov, O. Tasavvuf va axloqiy ta'limotlar. — Toshkent: Ma'naviyat, 2005.
4. Karimov, H. O'zbek mumtoz adabiyoti: janr va uslublar. — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2010.
5. Hasanov, A. Mumtoz adabiyotda didaktik an'analar. — Samarqand: SamDU nashriyoti, 2017.
6. Qur'oni Karim va hadislar sharhi manbalari.

³ So'fi Olloyor. Sabotul ojizin. — Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot.